

ПРОБЛЕМИ БОРТЬБИ З ПОРУШЕННЯМИ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

*Р.А. Калюжний,
начальник кафедри
теорії і історії держави та права
Київського інституту внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор;*

*В.Д. Гавловський,
начальник відділу
Міжвідомчого науково-дослідного
центру з проблем боротьби з організованою злочинністю
при Координаційному комітеті
по боротьбі з корупцією і організованою
злочинністю при Президентові України,
кандидат юридичних наук;*

*В.С. Цимбалюк,
головний науковий співробітник
Науково-дослідного центру правової інформатики
Академії правових наук України,
кандидат юридичних наук*

Сучасний період розвитку міжнародного співтовариства характеризується такою категорією, як *інформаційна цивілізація* – історично визначені, на геополітичному рівні, соціальні стандарти розвитку глобального суспільства (Земної цивілізації), що характеризуються діяльністю людей, яка здійснюється на основі послуг, наданих за допомогою комп'ютерної техніки та електронних інформаційних технологій, у тому числі електронного зв'язку.

На рівні окремих країн, континентів, геополітичних регіонів (західно-європейського, американського, тихоокеанського) формуються інформаційні суспільства. *Інформаційне суспільство* – це суспільство, в якому діяльність людей здійснюється на основі використання послуг, що надаються за допомогою електронних інформаційних технологій і технологій зв'язку.

У зв'язку із зазначеними соціальними явищами виникла потреба з'ясувати суть окремих провідних категорій:

Інформаційне середовище суспільних відносин – комплекс відповідним чином упорядкованих технічних і технологічних засобів, автоматизованих (комп'ютерних) систем обробки інформації, телекомунікаційної інфраструктури та інтелекту суб'єктів, які здійснюють збирання, формування, розпо-

сюдження та використання інформації, а також системи правовідносин, що виникають в процесі суспільної діяльності стосовно інформації.

Комп'ютерна інформація (інформація в автоматизованих (комп'ютерних) системах) – відповідним чином упорядкована інформація (дані і комп'ютерні програми), що існує або циркулює в комп'ютерних автоматизованих системах чи мережах, незалежно від засобу (способу, методу) їх фізичного та логічного подання (представлення).

Комп'ютерні продукти – відповідним чином упорядкована множина інформації (відомостей, даних, знань), що призначена для обробки або обробляється в автоматизованих (комп'ютерних) системах, а також комп'ютерні програми, автоматизовані (комп'ютерні) бази даних, автоматизовані (комп'ютерні) бази знань, топографії (топології) інтегральних мікросхем, інші форми інформації, що обробляється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих комп'ютерних системах чи циркулює у відповідних електронних мережах телекомунікації.

Формування інформаційного суспільства характеризується специфічними суспільними відносинами щодо інформації як їх об'єкта. Аналіз науково-практичних джерел змісту суспільних інформаційних відносин свідчить про багатоаспектність формувань цієї категорії. Розглянемо їх коротко.

Суспільні інформаційні відносини (інформаційні правовідносини):

- суспільні відносини щодо інформації;
- суспільні відносини, об'єктом яких є інформація;
- суспільні відносини щодо одержання, використання, поширення та зберігання інформації (відомостей, даних, знань) у всіх сферах життя і діяльності особи, суспільства і держави;
- суспільні відносини, які виникають, здійснюються та припиняються в процесі інформаційної діяльності.

Формування глобальної інформаційної цивілізації поряд з позитивними здобутками має і негативні. Серед негативних проявів інформатизації є комп'ютерна злочинність.

За оцінками Інтерполу, оголошеними на шостому засіданні Робочої групи по співробітництву з поліцією країн Центральної та Східної Європи (28-30 серпня 2000 року у м. Мюнстері) з питань боротьби з комп'ютерною злочинністю, доходи транснаціональної злочинності у цій сфері посідають третє місце після доходів наркоділків і нелегальних постачальників зброї.

Для української правової науки категорія “комп'ютерна злочинність” відносно нова. Вона почала з'являтися у кримінологічних дослідженнях приблизно з початку 90-х років ХХ століття, зокрема з появою персональних комп'ютерів. До цього часу різними дослідниками по-різному визначався зміст цієї категорії. Не вдаючись до полеміки, пропонуємо наше розуміння цієї категорії стосовно реалій нашої країни.

Комп'ютерна злочинність (кіберзлочинність) – історично зумовлене антисоціальне явище інформаційного суспільства, яке охоплює всю мно-

жину комп'ютерних злочинів, вчинених особами в Україні, чи з України, чи щодо об'єктів злочинного посягання в Україні особами, які перебувають за її межами у визначений проміжок часу.

Комп'ютерна злочинність викликана масовими комп'ютерними злочинами. Універсального визначення цього поняття в науково-практичній літературі не вироблено. На наш погляд, його можна подати таким чином.

Комп'ютерний злочин (кіберзлочин) – суспільно небезпечні дії, які передбачені кримінальним законодавством України як злочин, що вчинений з використанням комп'ютерних продуктів або у якому комп'ютерні продукти є предметом чи засобом злочинного посягання; злочин у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем і комп'ютерних мереж.

Комп'ютерна злочинність викликала потребу у протидії їй на рівні органів публічної влади та всього суспільства, що, в свою чергу, вимагає семантичного визначення поняття “протидія комп'ютерній злочинності (боротьба з комп'ютерною злочинністю)”.

Протидія комп'ютерній злочинності (боротьба з комп'ютерною злочинністю) – діяльність суб'єктів суспільних відносин згідно з законодавством України щодо:

- виявлення, запобігання (профілактики), розкриття, розслідування комп'ютерних злочинів і притягнення винних до відповідальності;
- виявлення та усунення технічних загроз інформаційній безпеці людини, суспільству, державі, які можуть використовуватися для вчинення правопорушень за допомогою комп'ютерних технологій;
- виявлення причин і умов вчинення злочинів і мінімізація їх наслідків.

Контент-аналіз чинного законодавства України свідчить, що в нашій країні організація протидії комп'ютерним правопорушенням здійснюється відповідно до положень адміністративного, цивільного, трудового та кримінального законодавства. На межі цих галузей законодавства формується така міжгалузева комплексна інтегрована інституція законодавства як інформаційне.

Серед комп'ютерних злочинів найпоширенішим за способом вчинення є **несанкціонований доступ до інформації в автоматизованих (комп'ютерних) системах**. Розвиток сучасних електронних засобів і простота їх використання породжує потенційну загрозу подолання технічного захисту інформації в автоматизованих (комп'ютерних) системах, у тому числі таких, що складають мережі телекомунікацій (окремих підприємств, галузевих, загальнодержавних, транскордонних). Це зумовлює потенційну об'єктивну та суб'єктивну недостатність технічної захищеності означених систем, що і становить соціогенну (зокрема, криміногенну) загрозу. Крім того, виникають обставини, які зумовлюють ланцюгову реакцію щодо небажаного для конкретного суб'єкта суспільних інформаційних відносин несанкціонованого витоку інформації, її блокування (несанкціонованого обмеження доступу для правомірних користувачів інформації), спотворення (несанкціонованої модифікації) чи знищення інформації у комп'ютерній формі (комп'ютерної інформації).

Сьогодні багатьма дослідниками комп'ютерна злочинність за своїм розмахом визначається як загроза національній безпеці, зокрема її складовим – інформаційній та економічній безпеці особи, суспільства, держави. В той же час різні дослідники, різні правові системи по-різному визначають зміст і співвідношення категорій “інформаційна безпека” та “економічна безпека”. Аналіз сутності цих категорій свідчить, що вони взаємопов'язані. У контексті тематики звернемо увагу на поняття “інформаційна безпека”.

Інформаційна безпека:

- вид інформаційних правовідносин щодо створення, підтримки, охорони та захисту бажаних для людини, суспільства і держави безпечних умов їх життєдіяльності;
- суспільні процеси, пов'язані зі створенням безпечних (нормальних) умов поширення, розповсюдження, зберігання та використання інформації;
- стан правовідносин, пов'язаний з нормальним (безпечним) створенням, розповсюдженням, обробкою, зберіганням і використанням інформації у певному просторі, часі та колі осіб.

Серед проблем, в контексті боротьби з транскордонною кіберзлочинністю, зокрема організованою, розглядаються і проблеми щодо порушення права інтелектуальної власності на комп'ютерні програмні продукти.

Проблеми боротьби з порушеннями права інтелектуальної власності сьогодні знаходяться у полі зору не тільки органів державної влади України, але й інших країн, у тому числі Євросоюзу, США та світового співтовариства в цілому. Порушення права інтелектуальної власності: авторського права та права промислової власності, набули характеру глобальної пошесті.

Стимулом для нашої країни у боротьбі з порушеннями права інтелектуальної власності виступають взяті нею зобов'язання щодо інтеграції у світове співтовариство, зокрема відповідно до Програми інтеграції України до Європейського Союзу (розділ 13 “Інформаційне суспільство”), та погроза США застосувати економічні санкції до України за неналежну боротьбу у сфері авторських прав, у тому числі стосовно комп'ютерного програмного продукту.

Поряд з традиційними способами вчинення правопорушень, сучасні комп'ютерні технології, зокрема Інтернет, створили сприятливі можливості для несанкціонованого розповсюдження друкованих, аудіо-, відеопроктів, порушення права у сфері товарних знаків тощо. Як відомо, митниць в Інтернеті немає. Це добре знають не тільки підприємці, але й злочинці.

В Україні питаннями удосконалення правового регулювання, визначення та реалізації державної політики у сфері інформаційних відносин, у тому числі права інтелектуальної власності, займаються урядові структури, органи виконавчої влади: Державний департамент інтелектуальної власності Міносвіти і науки, Міжвідомчий комітет з проблем захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності, Міжвідомча робоча група з розроблення та узгодження Концепції легалізації програмних продуктів та боротьби з нелегальним їх використанням. 6 травня 2001 року урядом України створено між-

відомчу робочу групу щодо розробки проекту Програми боротьби зі злочинами в сфері інформаційних технологій.

Конкретно боротьбою з порушеннями у сфері права інтелектуальної власності займається Прокуратура та МВС України. У поточному році проведено відпрацювання 14 тис. суб'єктів господарювання, порушено 237 кримінальних справ, з яких 79 – за порушення авторського права і суміжних прав. Вилучено 256 тис. відеокасет, 235 тис. аудіокасет та 217 тис. компакт-дисків на загальну суму 7,9 млн. гривень. До адміністративної відповідальності притягнуто 4200 осіб. Припинено діяльність 41 “підпільного” цеху, в тому числі 10 – з вилучення “піратської” аудіовізуальної продукції. Задokumentовано незаконну діяльність 14 “підпільних” цехів, які займалися незаконною підприємницькою діяльністю щодо виробництва та розповсюдження контрафактної продукції (Волинська, Луганська, Одеська, Полтавська, Миколаївська, Харківська, Закарпатська, Запорізька області та Придніпровська залізниця). За результатами цієї роботи МВС України три рази направлялася інформація до адміністрації Президента України та п'ятнадцять – уряду.

За ініціативою МВС України у Міжвідомчому НДЦ з проблем боротьби з організованою злочинністю розроблено проект Концепції стратегії боротьби з кіберзлочинністю в Україні. Одне з провідних місць в ній займають проблеми боротьби з порушеннями права інтелектуальної власності та шляхи їх вирішення.

У контексті геополітичних чинників слід зазначити, що за експертними оцінками проблема претензій про порушення права інтелектуальної власності до України з боку міжнародного співтовариства і США у значній мірі штучно інспірована і лобійована окремими закордонними бізнесовими структурами. Вони майже десять останніх років спостерігали:

як Україна сідає на “голку” виробників їх “інтелектуальних товарів” подібно до наркоманів, забувши, що безкоштовним буває тільки сир у капкані;

як при цьому руйнується наша вітчизняна промисловість виробників інтелектуальних продуктів, переманюючи за безцінь (за міжнародними мірками) наших фахівців, не сплачуючи, при цьому, нашій державі за їх безкоштовну освіту.

Вони заощаджували мільярдні доларів США на рекламі, сплаті державного мита, податків тощо. Переконавшись у власній перемозі, сьогодні вони беруть Україну “за горло”, погрожуючи економічними санкціями, формуючи її негативний політичний та економічний імідж на міжнародному рівні і сміючись з того, як ми самі собі підготували і наділи на шию зашморг, а потім з їх рекомендаціями самі ж його на собі затягуємо.

Немає сумнівів, що порушення права інтелектуальної власності суперечить нормам ділової етики, суспільної моралі, законодавству України та нормам міжнародного права. Але можливо вже час Україні подумати і над зустрічним позовом: за порушення норм міжнародного права щодо недобросовісної конкуренції до деяких іноземних бізнесових структур, які провокують уряди своїх країн та міжнародне товариство. Навчитися цього можна у США,

зокрема щодо позовів за порушення антимонопольного законодавства та недобросовісну конкуренцію з боку комп'ютерного гіганту Майкрософт.

Слід зазначити, що проблема боротьби з порушенням права інтелектуальної власності у сфері комп'ютерних технологій тісно пов'язана з проблемою національної безпеки України, зокрема інформаційної та економічної безпеки держави.

Одним із засобів відволікання України від вирішення її стратегічних проблем у сфері державної безпеки (інформаційної та економічної) є нав'язування рекомендацій щодо бездумного запозичення зарубіжних зразків і кількісного прискореного збільшення нормативно-правових актів у сфері суспільних інформаційних відносин під приводом формування правового забезпечення інформаційного суспільства. Сьогодні у цій сфері у нас вже існує біля 2000 таких нормативних актів. Для адаптації законодавства України, зокрема до законодавства Європейського союзу, пропонується прийняття ще біля 2000 нормативних актів.

Без сумніву така адаптація потрібна, але не слід це робити шляхом сліпого запозичення і копіювання, швидко, без узгодження з чинним законодавством. Хаос у законодавстві – найкращий засіб руками самої ж України створювати складнощі у власних суспільних відносинах та умови для отримання економічних, інформаційних і політичних кайданів для себе; примушувати її добровільно засовувати голову у ярмо геополітичних інтересів інших держав.

Порушуючи цю проблему на державному рівні, уряди інших країн у комплексі вирішують експансіоністські геополітичні, у тому числі економічні цілі:

- Україна сама собі зробила зашморг на суспільних відносинах щодо порушення права інтелектуальної власності;

- при цьому відволікається увага державних органів влади нашої країни щодо вирішення проблем “відтоку мізків” за кордон (висококваліфікованих кадрів, які створюють високоінтелектуальні продукти, що потім значно дорожче продаються в нашу країну);

- забезпечення контролю за станом інформаційних потоків і ресурсів, що виражені у комп'ютерній інформації, адже загальновідомо, що сьогодні комп'ютерні інформаційні системи є універсальним засобом ведення комерційного та державного шпигунства, створення плацдарму для ведення інформаційної війни тощо.

Ці та інші проблеми знайшли відображення у проекті Концепції стратегії боротьби з комп'ютерною злочинністю в Україні та ряді інших нормативно-правових актів.

У зв'язку із зазначеним сьогодні існує нагальна потреба звернути увагу на доопрацювання і реалізацію на державному рівні проектів Концепції реформування законодавства України у сфері суспільних інформаційних відносин (основна ідея – створення Кодексу України про інформацію), Концепції стратегії боротьби з кіберзлочинністю в Україні та врахування їх положень при розробці проектів Концепції інформаційної безпеки України і Програми боротьби зі злочинами в сфері інформаційних технологій.

У статті ми оговорили далеко не повний перелік проблем боротьби з комп'ютерною злочинністю. Окремі аспекти проблематики, які потребують визначення та вирішення, розглянуті у інших наших роботах.

Література:

1. Виявлення та розслідування злочинів, що вчиняються з використанням комп'ютерних технологій / Камлик М.І., Романюк Б.В., Гавловський В.Д., Хахановський В.Г., Цимбалюк В.С.; За заг.ред. Я.Ю.Кондратьєва. – К.: НАВСУ, 2000.
2. Гавловский В., Калюжный Р., Цимбалюк В., Швец Н. Новые технологии и информационное законодательство // Юридическая практика. – 2001. – №19 (177). – С. 9.
3. Гавловський В., Гриценко В., Цимбалюк В. Соціальна ентропія як фактор латентності комп'ютерної злочинності //Науковий вісник: Збірник наукових праць Академії державної податкової служби України. – 2001. – № 1 (11). – С. 139 – 145.
4. Голубев В.О., Гавловський В.Д., Цимбалюк В.С. Інформаційна безпека: проблеми боротьби зі злочинами у сфері використання комп'ютерних технологій / За заг.ред. Р.А.Калюжного. – Запоріжжя: Просвіта, 2001.
5. Організована злочинність в Україні / За ред. Я.Ю. Кондратьєва. – К.: НАВСУ, 1999.